

Els prerafaelites anglo-catalans

La Confraria prerafaelita (Pre-Raphaelite Brotherhood), de fet la branca anglesa del Simbolisme, sorgeix el 1848, a Londres, quan travessaven Europa el fantasma de les revolucions i la música de Richard Wagner, del cercle o cenacle d'uns joves revolucionaris sentimentals de l'art, unes personalitats potents i turbulentes que tenen com a denominador comú el retorn a la inspiració pre-renaixentista i la integració de les arts: una Germandat d'artistes i crítics, que volien infondre a l'art qualitats morals sobretot amb l'estudi tècnicament escrupolós de la natura, la representació de temes elevats, originals; és a dir, practicaven la religió de l'Art, amb el culte a la Bellesa i editaren la revista artística "The Germ".

Els prerafaelites, creadors d'un moviment transcendent o místic, puen llur inspiració de temes nobles, elevats i originals, regits principalment per dues coordenades, la dantesca i l'artúrica: la primera, encapçalada pel líder de la Confraria, el pintor-poeta Dante Gabriel Rossetti (1828-1892), i la segona, per William Morris (1834-1896), el famós promotor dels Arts and Crafts o Arts i Oficis. S'uní Morris a la Confraria, juntament amb l'artista Edward Burne-Jones (1833-1898), atret pels escrits de l'insigne crític d'art i reformista social, redescobridor de l'art gòtic de les grans catedrals, reivindicador del pintor William Turner, John Ruskin (1819-1900), defensor, igualment d'un retorn als Primitius o Mestres del "Quattrocento" italià. Els prerafaelites exhumen el passat medieval, amb els seus ideals i creacions, contra l'academicisme i la industrialització galopant amb llurs seqüeles, predicant el culte a la natura –estètica i ètica- i la religió de l'art, que defineixen llur producció.

Per tant, afavorien l'ús de símbols clars i de colors brillants, a l'estil dels frescos medievals o dels vitralls gòtics traspassats per la llum que n'intensifica la visió dels temes inspirats en la Sagrada Escripura. El seu remarcable ideòleg fou l'escriptor i crític escocès, John Ruskin, que va infondre en aquells creadors la idea moralitzant de l'art, la summa importància de la natura i del gòtic de les catedrals o de les pedres de Venècia, del qual va ser el reivindicador; si una de les característiques prerafaelites era el concepte de l'art per l'art, l'altra n'era la màxima autenticitat o fidelitat a la Natura, a les formes delicades, curvilínies i espectaculars.

En molts aspectes, ells foren també els precursors dels moviments decorativistes del traspàs de segle XIX-XX: l'Arts and Crafts britànic, l'Art Nouveau francès, el Modernisme i els Arts i Oficis, a Catalunya, avui particularment admirats; encara que, malgrat tot, cal reparar l'actual

oblit de les importants creacions que aportaren al Modernisme els prerafaelites catalans. Però prerafaelita significa igualment la fusió de les arts, la sinestèsia, la simbiosi, l'ècfrasi o poesia pintada i pintura poetitzada; és a dir, el talent o l'activitat artística múltiple.

Utilitzen símbols com a intermedi entre món real i món ideal, el Quadre-poema i Quadre dins el quadre... Algunes pintures realistes són per a acusar: treball alienant, ciutats industrials / versus ciutats jardí, prostitució... Són precedents prerafaelites remarcables la Matèria de Bretanya, els Trobadors, les Mitologies remotes, els Natzarens alemanys o Puristes, l'Estilnovisme i Dante i el seu Cercle poètic, d'on provenen la donna angelicata, el Gothic Revival, els Gremis medievals i, també, les relacions clandestines, enigmàtiques o misterioses.

Fill d'un carbonari exiliat, Gabriele Rossetti, casat amb Maria Francesca Polidori, el pintor-poeta Dante Gabriel Rossetti és l'estrella de la Germandat. Deia que, si algú té poesia dins seu, l'ha de traslladar a la pintura; de fet, pinta paisatges interiors, no pas exteriors, i amb la dona com a imatge o centre de l'obra artística. A més, reivindicà l'ús del sonet, segons Dante i els estilnovistes, l'amor post-mortem o "unfulfilled love" –no consumat físicament-. Segons Algernon Charles Swinburne, poeta i provocador, hi ha una secció exquisida, formalment i espiritualment catòlica, de quadres-poema de Rossetti, especialment classificables com a Art sagrat.

La dècada dels 1850, s'hi afegeix el binomi William Morris – Edward Burne-Jones, dos estudiants a Oxford que, havent llegit Ruskin, sobretot "The Nature of Ghotic", decidiren emprendre una croada artístic-religiosa i s'uniren a la Germandat prerafaelita, on s'inicia l'època artúrica, i fundaren la revista universitària "Oxford and Cambridge Magazine". Pintor, poeta i artesà alhora, atret pel tema artúric i la cavalleria, Morris traduï al anglès el Llibre de l'Orde de Cavalleria, de Ramon Llull... A més, Morris, un pagà medieval, fou un socialista utòpic –després desenganyat-, que divulgà a Londres el manifest de Karl Marx! L'artista Edward Burne-Jones –el Boticelli de la Confraria- col·laborà sempre amb William Morris i els Arts and Crafts; concebent el llibre com a obra d'art, editaren a la Kelmscott Press, en caràcters gòtics, el que es considera l'edició més bella del món de The Canterbury Tales, de Geoffrey Chaucer. Una altra reivindicació dels prerafaelites fou William Shakespeare, ja que llavors era més tingut en compte l'actor que no pas l'autor de les cèlebres obres.

Per tant, el prerafaelisme és un moviment espiritual de contingut literari, esotèric i messiànic que, amb l'aspiració a l'artista total, assoleix també el caràcter de simbolista, primer a

Anglaterra en plena revolució industrial, després a Catalunya on configura el modernisme i simbolisme catalans. En ambdós països representa l'alternativa al progrés industrial i un desafiament al maquinisme alienador, a la sordidesa, però incorporant alhora tradició i modernitat... Reten culte a la bellesa, sovint representada per una feminitat omnipresent i diversificada -la superfèmina- que té el precedent modèlic en la "donna angelicata" o Beatrice dantesca, com a símbol eròtic de categoria mística.

.....

MODERNISME PLURAL A CATALUNYA

El Modernisme, un moviment innovador que ha marcat tota una època a l'Occident, parteix d'uns plantejaments on la literatura té un paper remarcable i renovador alhora. El Modernisme és més que un estil cultural i artístic perquè, amb anhel de modernitat, afectà i englobà igualment totes les formes de vida de la societat, un dels motius pels quals avui experimenta un autèntic "revival". Constitueix també una paradoxa, ja que dins la voluntat de modernitzar-se, d'europèitzar-se, implica un retorn a: a) la tradició b) la natura c) l'edat mitjana (gòtica sobretot) d) és refinat i alhora popular o exòtic. Per això, de la fusió o coincidència de contraris, en neix la consciència mítica, perquè l'imaginari modernista crea una cosmogonia mitològica. Aquesta estructura profunda del Modernisme es basa en les següents propostes: Parteix del passat tradicional i modèlic, reivindica l'art gòtic en arquitectura i arts plàstiques, tenint present que el goticisme ja va ser reivindicat pels artistes Natzarens catalans, com Pau Milà -el Madox Brown català-, Espalter, Cerdà, Oriol Mestres, autor de la façana neogòtica de la catedral de Barcelona, i pare de l'artista total, Apel·les Mestres.

El prestigiós crític d'art Raimon Caselles, exposava a l'Ateneu Barcelonès, envoltat de retaules ogivals, l'ascendència genuïnament gòtica de l'art català. I en literatura, on són utilitzades unes formes d'expressió i un llenguatge simbòlics, sovint els relats recorren a un món màgic.

Igualment són magnificats: a) la Natura b) l'Artista c) l'edat mitjana i d) la dona i la relació de parella, d'inspiració estilnovista i que pot culminar en un paradís. Però entre la diversitat de corrents culturals que conflueixen en el Modernisme, un moviment altament creatiu, el preraphaelisme anglès n'és un important filó que podem rastrejar en la seva creativitat artística, literària i decorativa. Així, Miquel Utrillo, escriptor i artista, exalça a la revista "Pèl i Ploma", l'exemplaritat dels mestres preraphaelites esdevinguts signe de purificació.

El Modernisme català, ara tant d'actualitat, tot just al cap d'un segle s'ha magnificat a casa nostra i arreu del món. Això no és pas estrany, atesa la riquesa que ofereix aquesta Renaixença catalana de les Arts, una època estel·lar marcada per aquest moviment complex i altament creatiu, sens dubte el més intens i transcendental de la nostra cultura. De fet, una expressió artística que presenta, especialment en escriptura i poesia, un ventall d'estètiques; i la posterior crisi de la novel·la decimonònica que equival al rebuig de la prosa, va venir compensada per l'interès creixent pel conte, la llegenda, la cançó popular..., és a dir, per l'imaginari fantàstic, essència del Modernisme.

Durant el tombant de segle dinou-vent, amb aquests nous plantejaments estètics, no tan sols és recreant un passat i, alhora, representat un món pre-industrialitzat que es volen modèlics, sinó que també és eficaçment emprada una tècnica de domini de la temporalitat perquè, vencent la cronologia, s'accedeix al Gran Temps on el mite és precisament la realitat en què predominen el misteri i el fet sobrenatural. Quan el poeta, és un ésser superior que capta arcans i misteris ocults que ha de transmetre als altres, resultat sobretot de postulats preraphaelites i "fin de siècle" adoptats per l'imaginari modernista i simbolista. I a Catalunya, aquest fenomen social gaudeix d'autonomia respecte del "model" hispanoamericà; perquè, citant Rubén Darío (1899, Madrid, "La España Contemporánea"), "No existe en Madrid, ni en el resto de España, con excepción de Cataluña, ninguna agrupación, brotherhood, en que el arte puro -o impuro, señores preceptistas- se cultive siguiendo el movimiento que en estos últimos tiempos ha sido tratado con tanta dureza por unos, con tanto entusiasmo por otros".

Partint de la dècada dels 1880, hi ha publicacions periòdiques com "La Ilustración Ibérica", dirigida per Alfred Opisso, notable crític d'art i traductor de dues poesies de Dante G. Rossetti, "La damisela escogida" (The Blessed Damozel) i el sonet "Sant Lluç, pintor" (St. Luke the Painter), amb obres d'art de Burne-Jones; i edicions com la revista i col·lecció popular "L'Avenç", fundades per Jaume Massó i Torrents, capdavanteres en la viabilitat del preraphaelisme a Catalunya i la consolidació de la narrativa catalana.

Aquesta línia s'amplificarà a partir de les Festes Modernistes de Sitges, orquestrades per Santiago Rusiñol, quan el Modernisme assoleix la seva màxima expressió, a "Catalònia", "Luz", "Pèl i Ploma" i, sobretot, a "Joventut", la revista central del moviment, que tenia com a director literari Lluís Via i, com a director artístic Alexandre de Riquer. L'any 1894 és guardonada al Certamen Literari de Sitges La damisela santa, títol parafrasejant Rossetti, de l'esmentat crític d'art i escriptor Raimon Caselles, una "nouvelle" artística en prosa poètica,

considerada com el primer escrit introductor del preraphaelisme dins la literatura catalana. Caselles és també autor d'Els sots ferèstecs i Les multituds, on empra un estil preapocalíptic. I la necrològica a càrrec d'Eugeni d'Ors, amic seu, serví de pròleg per a l'edició posterior d'Etapas Estètiques, un recull d'articles periodístics de Caselles on elogia molt especialment l'art dels preraphaelites anglesos i catalans.

Altrament, les traduccions catalanes d'autors i textos preraphaelites anglesos foren crucials per a la recepció d'aquest moviment; l'havien captat a Londres, els germans Cebrià i Manuel de Montoliu; l'erudit i bibliòfil Jaume Massó i Torrents, després autor de l'òpera La Fada, amb música d'Enric Morera; i sobretot, Alexandre de Riquer. Alguns altres ho havien captat a través de París com Santiago Rusiñol, Adrià Gual, Xavier Viura, o en viatges per Europa com Joan Maragall.

John Ruskin, el crític d'art més prestigiós de l'Anglaterra del segle dinovè i que esdevingué campió de la causa dels preraphaelites, havia escrit per a guia dels joves artistes l'obra Modern painters en què, curiosament, parla sobretot de la Natura i de la percepció d'aquesta natura. Considerant-se ell mateix un sacerdot del temple de la creació, aquesta personalitat enciclopèdica i de vida tràgica moria a Escòcia l'any 1900. L'impacte de la mort de John Ruskin que obtingué ampli ressò dins la premsa més conspícua, originà també articles de Joan Maragall, Pompeu Gener, R. D. Perés, etc. i, seguidament, versions o reculls d'escrits ruskinians àmpliament difosos.

La revista "Joventut", iniciada aquell mateix any de 1900, ja publicà la traducció d'un fragment de l'obra de Ruskin, El cel, pel prestigiós escriptor i crític literari Manuel de Montoliu. La mateixa biblioteca Joventut publicava, l'any 1903, una traducció –de gran èxit al nostre país– de l'obra de John Ruskin Modern painters, però sota el títol de Natura i subtitulada adientment "Aplec d'estudis i descripcions de sas bellesas triats d'entre les obres de John Ruskin. Traduits de l'anglès i ordenats per Cebrià de Montoliu". L'Avenç edità, el 1901, John Ruskin. Fragments traduïts de l'anglès amb un assaig introductor, a càrrec de Cebrià de Montoliu; el 1903, també de Ruskin, Els lliris del jardí de la reina ("Sesame and Lilies"), per Manuel de Montoliu, amb un prefaci A una noia, per Claudi Grau. M. de Montoliu traduí, el 1903, La Vida Nova de Dant ("Vita Nuova"), de Dante Alighieri, tal com Rossetti ho féu a l'anglès, i que influencià la poesia amb el tema de la "donna angelicata".

Féu una molt elogiosa crítica de Natura i de Ruskin, el poeta Joan Maragall, el qual versemblantment traduí d'aquest autor, el 1903, Lo treball per John Ruskin ("Work"), signat amb les inicials J.M. Afirmà que "el ser, para Ruskin, consiste en la contemplación de la Naturaleza con el amor que descubre al Creador a través de ella" i també celebrà "que el espíritu exquisito de John Ruskin venga a ennoblecer el nuestro hablándonos en lengua catalana". Però parlar de John Ruskin, dels prerafaelites i modernistes és, de fet, parlar d'antiindustrialisme i del conflicte artista / societat mercantil o industrial que fou molt viu, molt punyent, el tombant de segle; és parlar del rediviu de l'art gòtic –de les catedrals- o neogòtic, de l'artesanía, dels gremis medievals: uns conceptes sempre reblats tant en missatges ideològics com també en les produccions artístiques i literàries dels autors de l'època, molt oberts, però, als nous corrents europeus...

Per tant, els autors més remarcables del tombant de segle presenten una transferència del sentiment religiós a la Natura i a l'Art i sacralitzen aquesta Natura, associada a l'Art, com ho proven la producció artística i sobretot literària. A més de la remarcable influència anglo-germànica, en aquestes singulars produccions on les línies sinuoses també suggereixen éssers fantàstics, hi predomina la sinestèsia –captació de tots els sentits del lector alhora i el trencament dels mateixos límits que separen les arts. Són adoptades les tècniques de domini del temps:

- a) Cicles de la natura i còsmics, o llum / fosc
- b) Llegendes i arquetips
- c) Paradisos primordials i escatològics

En aquest sentit, mereixen citar-se com a estructures pròpiament modernistes els poemes en prosa, il·lustrats i musicats: Oracions, de Santiago Rusiñol; Llibre d'Hores, d'Adrià Gual; Crisantemes, d'Alexandre de Riquer; Boires Baixes, d'estil wagnerista, de Josep M. Roviralta, de qui vaig fer l'antologia.

Un destacat pintor-poeta i cançoner és Apel·les Mestres, autor de l'obra d'art total i una de les millors del Modernisme, Liliana, il·lustrada per ell mateix i amb música d'Enric Granados.

Alexandre de Riquer representa l'ideal prerafaelita del poeta-artista-artesà en una sola persona, sonetista dantesc i remarcable en arts decoratives. La seva obra poètica més notable és Poema del Bosch (1910), musicada per Pahissa, on presenta un bosc encantat amb el cant VIII "Escalibor", l'espasa artúrica, que enguany s'ha reeditat en divuit idiomes dins el llibre Escalibor – Un cant modernista artúric conquereix el món, on la coberta és el quadre de Riquer

representant Merlí i Viviana, i dins el qual és reproduït l'exlibris de Rafael Patxot, "Urània". Llegim a l'epitafi que dedicà Eugeni d'Ors a l'autor que "Riquer había recibido la influencia y enseñanza de los prerafaelistas ingleses (...) y procuraba difundirlas por Cataluña, la tierra del mundo en que aquellas influencias y enseñanza podían tal vez producir más daño". Tanmateix aquesta influència afectà el mateix *pantarca*, el qual, per exemple, promogué la versió de Noves d'Enlloc, de William Morris, una de les causes de la seva defenestració.

Les tres darreres traduccions prerafaelites al català han anat a càrrec de mi mateixa. A l'edició catalana de l'antologia del crític nord-americà Harold Bloom –el qual va dissertar en aquesta casa-, titulada Contes i poemes per a nens extraordinàriament intel·ligents de totes les edats, hi figura l'únic conte de John Ruskin The King of the Golden River, que vaig editar traduït com El Rei del Riu d'Or o els Germans negres.

.....

Incentivada pel fenomen de la wagnerolatria i la seducció d'una ciutat per la matèria artúrica, el 1901 es funda a Barcelona l'Associació Wagneriana, presidida per Joaquim Pena, que organitzà conferències i diverses traduccions catalanes de les òperes del Mestre de Leipzig, abundants en llegendes i mites, divulgada per la revista "Joventut". L'escriptor, poeta i crític Jeroni Zanné, també fundador de l'Associació, és autor de Poemes Wagnerians sobre personatges de la "Tetralogia"; és traductor al català del poema emblemàtic de Rossetti "La Donzella benaurada" i autor de sonets a quadres del líder prerafaelita com Beata Beatrix o Astarte Syriaca. Igualment de l'Associació Wagneriana, el poeta i traductor Xavier Viura, té un article a "Percival Infant".

Joan Maragall, de la colla wagnerista dels "Paqueñus", traduí Tristany i Isolda i l'escena de la Consagració del Graal, de Parsifal. Altrament, Maragall va introduir a Catalunya la cultura alemanya: a més de Wagner, Goethe, Novalis, sobretot Nietzsche amb el concepte del superman.

En síntesi, aquests autors més remarcables, que adopten les propostes i l'imaginari prerafaelites, artúrics o simbolistes, assoleixen crear una mística de la Natura i el mite de l'Edat Mitjana –també amb aspiracions nacionalistes- o la religió de l'art i de l'amor; conferiran, doncs, una personalitat diferenciada i única al Modernisme, aquest complex, renovador i transcendental moviment de la cultura catalana.